

Officielle danske undskyldninger frem til 2023

Af journalist Ove Gibskov

Den 7. marts meddelte social- og boligminister Pernille Rosenkrantz-Theil (S), at regeringen nu endelig har besluttet at give en undskyldning til alle, som var anbragt under Særforsorgen, og hvoraf mange blev udsat for både seksuelle og andre former for uhyrlige overgreb.

Undskyldningen vil blive givet på et tidspunkt i maj, men datoen var endnu ikke meldt ud, da denne artikel skulle afleveres. Jeg vender tilbage til det forløb, som langt om længe har resulteret i denne beslutning.

Men først følger her en kronologisk gennemgang af de officielle beklagelser og undskyldninger, som indtil nu er kommet fra danske regeringer.

Hvor andre kilder ikke er nævnt, stammer alle citater fra: *"Den officielle undskyldning"* - skrevet af professor i retorik ved Københavns Universitet Lisa Storm Villadsen. Der er tale om et kapitel i bogen: *"Danske taler"*, udkommet på Aarhus Universitetsforlag 2020.

Danske regeringer har kun i meget få situationer givet en officiel undskyldning, mens det har været mere almindeligt i lande som Sverige, Tyskland, Canada og Australien, hvor statsledere f.eks. har undskyldt for statens rolle i bl.a. folkemord og tvangsfjernelse af oprindelige folks børn.

"En undskyldning ændrer ikke fortiden, men kan få os til at føle anderledes om dens betydning for nutiden. En god undskyldning kræver typisk: at man tager ansvaret for at have gjort noget forkert og er konkret om, hvad det er. At man udtrykker fortrydelse eller sorg over den skade, man har forvoldt. At man siger undskyld og evt. beder om tilgivelse. At man forpligter sig til ikke at gentage sit fejltrin." "Desuden er officielle undskyldninger en måde for samfundet at se sin egen historie i øjnene på for dermed at lære af sine egne fejl."

Det har også betydning for officielle undskyldninger, at de bliver givet offentligt, evt. ved en ceremoni, så det omgivende samfund har mulighed for at opleve undskyldningen.

Men det har ikke altid været tilfældet – f.eks. i forbindelse med den første officielle undskyldning. *"I en fælleserklæring, udsendt af den danske statsminister Poul Nyrup Rasmussen og Grønlands landsstyreformand Jonathan Motzfeldt i 1999 overbragte regeringen på den danske stats vegne en undskyldning til Thules befolkning og til hele Grønland."* Denne Fælleserklæring var ikke en tale, men et dokument, som blev læst op for formanden for Thuleboernes forening, og det centrale afsnit lyder sådan: *"I Rigsfællesskabets ånd og med respekt for Grønland og Thules befolkning, vil regeringen på den danske stats vegne overbringe en undskyldning til Thules befolkning og til hele Grønland for den måde, hvorpå beslutningen om flytningen blev truffet og gennemført i 1953."*

Årsagen til denne undskyldning var, at *"Østre Landsret havde afsagt dom mod den danske stat om, at Danmark havde handlet retsstridigt, da befolkningen i Thule blev tvangsflyttet i 1953 for at give plads til en amerikansk luftbase."* Der var altså juridisk grundlag for at sige, at Danmark havde handlet forkert; men i erklæringen blev muligheden for erstatning afvist: *"Ingen kan i dag gøres ansvarlig for tidligere generationers handlinger for snart 50 år siden."*

Ud over det retslige grundlag bliver det i erklæringen som baggrund for undskyldningen også nævnt, at forholdet mellem Danmark og Grønland *"fra begyndelsen har bygget på ligeværd, gensidig respekt og samhørighed"*, og at de to lande har et Rigsfællesskab i gensidig respekt og en fælles historie, som man skal vedstå, *"også når historien er ubehagelig, og når den viser, at menneskers selvværd er blevet krænket."*

Erklæringen forholder sig desuden til den mest almindelige indvending mod officielle undskyldninger, nemlig at det, som er gjort, ikke kan gøres ugjort. Man kan ikke ændre historiske begivenheder, men der bliver her givet udtryk for, at *"det har værdi for samfundet at forholde sig til de problematiske dele af fortiden og deres betydning for befolkningen"*.

Et særligt træk ved erklæringen, *"der skal understrege respekten for det grønlandske perspektiv, er, at det danske ord 'undskyldning' oversættes til grønlandsk, ligesom undskyldningens modtagere navngives på grønlandsk"*, så det tydeligt præciseres, at forholdet mellem Grønland og Danmark også sprogligt foregår på ligeværdige vilkår.

Denne fælleserklæring indeholder altså den første undskyldning, staten har givet, og den adskiller sig på flere måder fra de undskyldninger, der senere bliver omtalt. F.eks. er den afsendt af både statsministeren som repræsentant for den krænkende part og Grønlands landsstyreformand, der

repræsenterer den krænkede part. *"Man kan ikke se, om befolkningen i Thule, som er de mest direkte berørte,"* har været inddraget i processen med at udarbejde fælleserklæringen.^{xx}

Landsstyreformand Jonathan Motzfeldt erklærede, at *"Undskyldningen til hele Grønlands befolkning er en god måde at afslutte sagen på"*, mens statsminister Poul Nyrup Rasmussen ikke selv nævnte ordet undskyldning men dækkede sig ind under, at *"fælleserklæringen har sit eget tydelige sprog."*

Der blev ikke *"gjort noget for at delagtiggøre det omliggende samfund i undskyldningen; den blev et aktstykke snarere end en milepæl i forholdet mellem Danmark og Grønland."*

En undskyldning uden modtagere

"Hvert år d. 4. maj markeres Danmarks befrielse fra Nazitysklands besættelse 1940-1945 ved en ceremoni i Mindelunden nord for København, hvor danske modstandsfolk fra 2. Verdenskrig er begravet. I 2005 holdt statsminister Anders Fogh Rasmussen tale for veteraner fra modstandsbevægelsen og deres pårørende, medlemmer af kongehuset" og andre gæster. Talen handlede naturligt nok i høj grad om frihedskæmpernes indsats og ofre. "Men mod slutningen drejede han fokus over på en anden gruppe ofre, nemlig de tyske flygtninge, der i krigens første år søgte tilflugt i Danmark, men blev afvist af de danske myndigheder og sendt tilbage til nazisternes forfølgelse. Rasmussen betonedede de danske myndigheders ansvar for flygtningenes skæbne, betegnede udleveringerne som "skamfulde begivenheder" og kaldte dem "værre" end frihedskæmpernes ofre og "en plet på Danmarks i øvrigt gode omdømme."

Lidt senere i talen sagde statsministeren: *"Jeg vil derfor gerne - ved netop denne lejlighed og på dette sted - på regeringens og dermed den danske stats vegne beklage og undskylde disse handlinger."*

En undskyldning kan ikke gøre historien om. Men den kan tjene til at erkende historiske fejltagelser. Så nuværende og kommende generationer forhåbentlig undgår lignende fejl i fremtiden".

Denne undskyldning viser en udvikling fra fælleserklæringen seks år tidligere, som jo ikke blev særlig kendt i offentligheden, mens Fogh Rasmussens udtalelse var *”tydeligt markeret som en officiel undskyldning på flere måder: Dels blev den givet mundtligt ved en mediedækket ceremoni”,* dels talte statsministeren i første person og brugte altså ordet *”jeg”*, ligesom de centrale ord *”beklage og undskylde”* var klart betonet. Desuden indeholder Fogh Rasmussens tale en *”direkte sammenhæng mellem myndighedernes handlinger og deres fatale konsekvenser: Han nævner den ”aktive medvirken” til, at flygtninge, der blev sendt tilbage, døde i koncentrationslejre.”* Talen er altså *”tydeligere i ansvarspåtagelsen på statens vegne og i brugen af undskyldningen som et middel til samfundsmæssig refleksion og moralsk besindelse.”*

En meget væsentlig forskel på de to undskyldninger var også, at fælleserklæringen var resultat af en dom, mens der ikke var nogen *”ydre anledning til Fogh Rasmussens undskyldning.”* Han *”fremhæver modstandsfolkene som mennesker”,* der *”traf et valg. Båret af en dyb overbevisning om, hvad der er rigtigt, og hvad der er forkert”,* og som skred til handling. *”Denne moralske tilskyndelse, måtte man forstå, svigtede de danske myndigheder under besættelsen”.* *”At Fogh Rasmussen baserede undskyldningen så entydigt på moralsk grund, hænger sammen med hans politiske vurdering af samarbejdspolitikken”* under besættelsen *”og skal ses i sammenhæng med hans regerings beslutning om at sende Danmark i krig i Afghanistan og Irak. Fogh Rasmussen så dette som et aktivt valg mellem godt og ondt svarende til modstandsfolkenes under besættelsen. Hertil kom, at der ikke var nogen risiko for, at ansvarspåtagelsen kunne medføre et økonomisk ansvar; de mennesker, der kunne have modtaget undskyldningen og rejst et evt. erstatningskrav, var der jo ikke mere.”*

En moralsk fordømmelse uden ordet undskyldning

Siden 1998 har det flere gange været diskuteret politisk, om Danmark burde undskylde for sin rolle i slavehandel og slaveri på De Vestindiske Øer i perioden 1673-1848.

I 2017 var det 100 år siden, øerne blev solgt til USA, og i den forbindelse blev debatten rejst igen. Statsminister Lars Løkke Rasmussen signalerede allerede i sin nytårstale, at der ikke ville komme en undskyldning i anledning af denne begivenhed. Men i forbindelse med markeringen på Skt. Croix 31. marts 2017 holdt han en tale, hvor han lagde klar moralsk afstand til slaveri.

Talen blev holdt på engelsk, og ifølge den officielle danske oversættelse, som ligger på danmarkshistorien.dk sagde Løkke Rasmussen bl.a.: *"Vi må anerkende, at det der skete i fortiden har påvirket, hvordan øerne er i dag. Vi kan ikke ændre fortiden. Hvad vi kan, er at ændre fremtiden."* Han flyttede altså fokus fra nutiden til fremtiden.

Talen blev holdt til lokale politikere og andre repræsentanter for samfundet på øerne. Så til forskel fra Anders Fogh, som gav sin undskyldning til en gruppe, der ikke længere eksisterede, talte Lars Løkke til efterkommere af slavegjorte samt et samfund, der var præget af sin fortid som koloni. Han udtrykte stor beklagelse over slavetiden, men sagde ikke undskyld. Derimod brugte han to gange ordet utilgiveligt. Desuden fremhævede han *"lokale personer, der havde kæmpet mod uretfærdighed og for frihed for de slavegjorte, som helte."*

Ligesom Anders Fogh Rasmussens tale 12 år tidligere havde talen her altså *"et klart moralsk islæt."* Selv om den ikke indeholdt en undskyldning, kom den dog *"tæt på at tjene flere af en officiel undskyldnings funktioner med sin anerkendelse af overgreb i fortiden, disse overgrebs betydning for nutiden og den moralske stillingtagen til slaveri"*.

Statsministeren tilbød også et stipendium til lokale studerende som *"en lille symbolsk gestus, der understregede Danmarks ønske om at være i et positivt samarbejde med øerne i fremtiden."*

De tre sager, som er beskrevet ovenfor, *"har formet synet på officielle undskyldninger og forberedt vejen for den første fuldtoneede undskyldning fra den danske stat."*

Sagen om Godhavnsdrene

"Den danske undskyldningssag, der hidtil har fået størst opmærksomhed, handler om en gruppe personer, der som børn i 1960'erne og 70'erne var anbragt på statsdrevne børnehjem, bl.a. drengehjemmet Godhavn i Nordsjælland, og her blev udsat for omsorgssvigt, misbrug og generel vanrøgt. I 2005 blev Foreningen Godhavnsdrene stiftet med det formål at få en undskyldning fra staten. I 2009 bevilligede velfærdsminister Karen Jespersen (V) en videnskabelig undersøgelse, der i 2011 mundede ud i Godhavnsrapporten, som dokumenterer en række overgreb, hvoraf en del var i strid med sociallovgivningen".

Benedikte Kiær (K) sagde som socialminister nej til, at staten skulle give en undskyldning, hvorefter hun blev kaldt i samråd i Folketingets Socialudvalg og udspurgt af oppositionen om denne beslutning. Her sagde hun: *"Jeg kan ikke sige undskyld for handlinger, som enkeltpersoner har udført for 40 år siden. Offentlige undskyldninger er noget, der bliver brugt meget sjældent"*. Flere efterfølgende socialministre er siden blevet opfordret til at give en officiel undskyldning men har også afslået det.

"I forsommeren 2019 lovede formand for Socialdemokratiet, Mette Frederiksen, at hun, hvis hun blev statsminister, som det første ville undskylde til Godhavnsdrene." Socialdemokratiet fik regeringsmagten, og den 13. august 2019 gav Mette Frederiksen Godhavnsdrene den lovede undskyldning. Det skete Ved en ceremoni på statsministerens embedsbolig Marienborg.

I modsætning til de eksempler, der tidligere er beskrevet, lever Mette Frederiksens tale i høj grad op til forventningerne til en officiel undskyldning. *"Den omtaler de forhold, som der undskyldes for alvorlige sviqt, tæsk, ydmygelser og overgreb, afstraffelse, uhyrligheder. Den navngiver de principper og værdier, der er blevet trådt under fode omsorg, varme, undervisning, tryghed, lighed, retfærdighed, "samfundet skulle passe på jer. Men der skete det modsatte -I blev gjort fortræd", og den udtrykker sorg og frustration "ingen kan være uberørte", "i dag er de store følelsers dag"."*

"Talen er desuden en utvetydig undskyldning i kraft af gentagne anvendelser af ordet undskyldning, undskylde, undskyld." Det har også stor betydning, at statsministeren *"taler direkte til og med modtagerne "I" "jer" og med navns nævnelse til Poul Erik Rasmussen og Arne Roel Jørgensen, (foreningens mest synlige repræsentanter) og lader dem komme til orde i form af referencer til samtaler, hun har haft med de berørte."*

"Ved at give modtagerne ordet signalerer Mette Frederiksen, at de i hendes og regeringens øjne tæller som ligeværdige mennesker."

Der var også den forskel fra de tidligere undskyldninger, at statsministeren forholdt sig *"til tre af de mest almindelige indvendinger mod selve det at give en officiel undskyldning: at man ikke kan påtage sig skylden for noget, andre har gjort (nej, men hun kunne påtage sig ansvaret), at sviqtet foregik i en anden tid (irrelevant ifølge Mette Frederiksen, for overgrebene på Godhavn var "også forkerte dengang"), og at der ikke er tradition i Danmark for at give officielle undskyldninger"*. Til sidstnævnte argument sagde hun, at det *"aldrig er for sent at gøre det rigtige."*

”Selv om Mette Frederiksens tale levede op til de centrale genrekrav for en officiel undskyldning, betød dens snævre fokus på ordet undskyld, at hun undgik at forholde sig både til spørgsmålet om erstatning, (som ikke var et krav fra Godhavnsdrene, men et ofte rejst tema) og til, hvad regeringen vil gøre for at sikre, at noget lignende ikke gentager sig”.

Flere af Godhavnsdrene har dog efterfølgende rejst erstatningssager mod Social- og Ældreministeriet, som er endt med et forlig, hvor hver af sagsøgerne fik tildelt 300.000 kroner. Dette blev muligt, fordi Folketinget i 2018 vedtog en lovændring, hvorefter sådanne krav mod offentlige myndigheder aldrig bliver forældet.

Undskyldning til de grønlandske eksperimentbørn

I forbindelse med undskyldningen til Godhavnsdrene nævnte Mette Frederiksen muligheden for flere officielle undskyldninger, og det blev da også en realitet i marts 2022. Da fik de 22 grønlandske såkaldte eksperimentbørn en undskyldning.

De var i 1951 blevet sendt til Danmark som led i et socialt forsøg, hvor hensigten var, at de skulle lære dansk og få gode skolekonditioner, så de kunne blive en del af den grønlandske elite og danne fortrop for udviklingen, når de vendte tilbage. Men mens de var i Danmark, mistede de deres sprog, kulturelle identitet og tilknytningen til deres familier. Flere blev bortadopteret, mens 16 vendte tilbage til Grønland, hvor de kom til at bo på et nybygget børnehjem i Nuuk. De danske myndigheder mente nemlig ikke, at børnene ville falde til i deres gamle hjem, fordi de sociale forhold i det dengang fattige Grønland var meget forskellige fra det, de havde været vant til under opholdet i Danmark. De gik ikke i tosproget skole og havde meget lidt eller ingen kontakt med andre grønlandske børn. De fleste vendte tilbage til Danmark, og ca. halvdelen kom ud i stofmisbrug og/eller fik andre massive problemer.

I forbindelse med fejringen af Grønlands selvstyre i 2009 opfordrede grønlandske folketingsmedlemmer daværende statsminister Lars Løkke Rasmussen til at give en officiel undskyldning til eksperimentbørnene. Dette afviste statsministeren dog, og det har flere andre ministre også gjort, indtil 8. december 2020.

Da modtog de seks, som stadig levede, et brev fra statsminister Mette Frederiksen med en uforbeholden undskyldning. Den blev derefter i marts 2022 givet mundtligt ved to arrangementer i hhv. København og Nuuk. I sin tale sagde statsministeren bl.a.: *"I dag skal vi ansigt til ansigt sætte ord på det svigt, som 22 grønlandske børn blev udsat for..... Mellem 4 og 9 år var I, da I måtte tage afsked med jeres familie og jeres land. Det var en lang rejse, I blev sendt ud på. Og en fremmed verden, der mødte jer. Alle børn har brug for og fortjener tryghed og stabilitet. Det var de to ting, man tog fra jer..... Ingen spurgte jer, om I ville være med. Ingen forberedte jer på det, der ventede. I blev sendt bort fra jeres hjem og alt det, I kendte. Og i stedet for at give jer noget. Så blev meget taget fra jer: Jeres familier. Jeres sprog. Jeres rødder.*

Og måske værst af alt: Den følelse af at høre til, som alle mennesker har brug for.... .I var en del af noget, som aldrig skulle have været sket..... Derfor siger Danmark i dag det eneste ord, der er det rigtige at sige: Undskyld".

Efter undskyldningen er der blevet indgået forlig mellem staten og de seks overlevende, som hver har modtaget 250.000 kr. i kompensation.

Undskyldning til anbragte under Særforsorgen

Mette Frederiksen sagde jo altså i sin tale til Godhavnsdrene, at der muligvis ville komme flere officielle undskyldninger, og kort tid derefter tog regeringen initiativ til at få undersøgt, om nogle af dem, der oplevede svigt og overgreb, mens de boede på Særforsorgens institutioner, også skal have en officiel undskyldning.

Det blev besluttet at kortlægge forholdene på institutionerne gennem en historisk udredning, som skulle koordineres af Danmarks Forsorgsmuseum i Svendborg, og tilblivelsen af den og dens omfattende indhold er beskrevet i flere af dette nummers andre artikler. Dog skal det nævnes her, at udredningen giver en grundig dokumentation af mange både seksuelle og andre former for uhyrlige overgreb.

Den blev lige inden påske sidste år offentliggjort af Socialministeriet, og 12. august kunne man i P1 Morgen på DR høre daværende socialminister Astrid Krag sige, at der vil blive givet en undskyldning for de overgreb og den manglende omsorg, mange af de anbragte var udsat for. Men selv om der derefter gik mere end to en halv måned, inden der blev udskrevet folketingsvalg, gav regeringen ikke den lovede undskyldning. Det har undret mig meget, da den jo selv ønskede en undersøgelse af forholdene under Særforsorgen, som skulle være færdig hurtigt for at sikre, at dem, man evt. ville give en undskyldning, kunne få den, mens de stadig levede.

I forbindelse med udredningen blev der både lavet en film om nogle af dem, der havde været anbragt, og et ret omfattende materiale til undervisningsbrug. Men begge dele måtte ifølge en beslutning fra ministeriet først offentliggøres, når undskyldningen var givet; og en ny og ændret regering kan jo ikke være forpligtet af et løfte fra dens forgænger.

Men 7. marts kom så altså det tilsagn, som man længe havde håbet på fra SVM-regeringen. Det indebærer, at der bliver givet en undskyldning til alle, som har været anbragt under Særforsorgen, der eksisterede fra 1933 til 1980.

Undskyldningen vil blive givet ved et arrangement en gang i maj, men Socialministeriet kunne umiddelbart inden afleveringen af denne artikel hverken oplyse sted eller dato. Derimod bekræftede man til min undren, at den her undskyldning ikke som i de tidligere tilfælde bliver givet af statsministeren, men af socialminister Pernille Rosenkrantz-Theil.

Uanset hvad årsagen så er til, at Mette Frederiksen har valgt ikke selv at give undskyldningen, bør den inspirere regeringen til at få ændret de vilkår, mange mennesker med handicap i dag lever under. Danske Handicaporganisationer har i forskellige sammenhænge påpeget behovet for markante forbedringer, og vi skulle jo nødig om 25 år læse endnu en beskæmmende udredning. Derfor må der gennemføres en reform, der både retter op på den retsløshed, mange med handicap er udsat for, og som sikrer, at der bliver tilført betydeligt flere ressourcer til området.